

FIKCIONALIZACIJA POVIJESTI I BELETRIZACIJA »VELIKOG RATA«

Sibila Petlevski

I. METODOLOŠKA RAZMIŠLJANJA

Kako se približavala stogodišnjica Velikoga rata, sve češće se postavljalo pitanje historiografske »baštine« toga svjetskoga sukoba; pitanje nasljeđa diskursa o temi koje i danas uključuje prijepore u stručnim krugovima oko tumačenja događaja i fenomena vezanih uz interpretaciju samoga rata, ali i svega što mu je prethodilo. Jay Winter u uvodnome poglavlju knjige koja se bavila nasljeđem Prvog svjetskog rata »devedeset godina poslije«, inzistirao je na »dijaloškoj prirodi historiografske prakse« (usp. Winter, 2009: 1-33). Povjesničari se hvataju u koštac s interpretacijama svojih kolega akumuliranima kroz vrijeme, pri čemu se dijalog otvara s onim povjesničarima starijih naraštaja koji još uvijek pobuđuju refleksiju, odobravanje, navode na razradu teza, a nerijetko i na njihovo odbacivanje. Winter grupira povjesničare generacijski, od »naraštaja Velikog rata« u kojem su povijest pisali sudionici u događaju: bivši vojnici i časnici, zaposlenici u javnim službama; ljudi koji su imali neposredno iskustvo i bili doslovce uronjeni u građu koju su opisivali. U taj su naraštaj pripadali

i pisci memoaristike koja je nastajala djelomice i iz samoopravdavajućih pobuda, pa je tu bilo knjiga generala i ministara koji su pokušavali osigurati za vječnost svoj udio u pobjedi, ili obrazložiti razloge poraza da bi smanjili svoj udio u odgovornosti. Drugi naraštaj činila je generacija »pedeset godina poslije« kojoj nije u prvom planu više bila povijest politike, nego povijest društva: povratna sprega utjecaja predratnih, ratnih i poratnih okolnosti na društvene strukture i društvene pokrete. Šezdesetih godina je informacija o Prvom svjetskom ratu dolazila i preko televizijskih dokumentaraca čineći povjesničarske rasprave dijelom života običnih ljudi koji su se mogli »familijarizirati« s povijesnim dokumentima, sjedeći kod kuće, pred malim ekranima. Treću generaciju Winter zove »vijetnamskom«, ali i u europskome kontekstu, jasno je da je to naraštaj koji više ne može vjerovati u »mit o ratu«. U tom kontekstu zasigurno treba čitati Fussellovu knjigu *Veliki rat i moderno sjećanje* iz 1975. godine pod čijim neospornim utjecajem – do 1991., kada objavljuje *Zamišljeni rat. Prvi svjetski rat i englesku kulturu* – Samuel Hynes počinje upućivati na koncept mitizacije kao tvorbe pojednostavljenih narativa u skali od takozvanog pravednog i dobrog rata, preko takozvanog neopravdanog i lošeg rata, do takozvanog neizbježnog rata, rata kao nužnosti. Mitizacijska pojednostavljenja, naglasit će, nisu toliko fabrikati i falsifikacije koliko postupci ustoličenja zamišljene verzije stvarnosti u status općeprihvaćene istine. U jednoj drugoj knjizi, objavljenoj na samome početku novoga milenija, isti se autor također bavi Velikom ratom, ali iz perspektive vojničkih priča i svjedočanstava iz prve ruke, ukazujući na razlike narativa u kojima mit rata govori samo ono zamislivo i kontrolirano, dok nam vojničke priče, u svoj svojoj beskrajnoj raznolikosti, pružaju uvid u priču u cjelini. U poglavlju knjige koje je naslovio »Prolog: Stvarno ubijanje«, Hynes se ne može oprijeti citiranju rečenice iz Tolstojeve proze gdje čovjek koji nije vojnik putuje na bojišnicu u Kavkaz i kaže da ga je rat oduvijek zanimalo, ali ne rat u smislu manevara koje su osmislili veliki generali, nego iz ratne zbilje, stvarnoga ubijanja, te

da mu se čini daleko zanimljivijim doznati na koji način i pod utjecajem kojega osjećaja, jedan vojnik ubija drugoga. Haynes u uvodu kaže:

Ova knjiga nije povijest rata, niti ratnih narativa, nego više jedna osobna zaokupljenost temom: refleksijama o ratnim pričama koje ljudi pišu, studijama o njima, ili možda tek jednostavno, mislima o ratnim narativima. Usredotočio sam pažnju prvenstveno na narative ovoga stoljeća, jer njihovi su ratovi još uvijek naši ratovi, prisutni kako u našem povijesnom svijetu, tako i u našoj mašti, ali učinio sam to i stoga što je ovo stoljeće bilo stoljeće osobnih ratnih narativa, iz razloga koje ću obrazložiti [...] Usvojio sam »osobni narativ« kao generički naziv za individualne priče, definiravši ih kao prozno pisanje u prvome licu sudionika u zabilježenim događajima. Postoje dvije glavne vrste takvoga bilježenja koje odgovaraju dvama različitim potrebama: potrebi da se izvijesti i potrebi da se upamti. Instinkt izvještavanja javlja se s pojavom rata u obliku žurnala, dnevnika i pisama. Ta pripovijedanja imaju vrlinu neposrednosti i izravnosti, i sklona su dovesti sva ratna iskustva na istu ravan; izvještavati o običnim jednako kao i o izuzetnim danima, o dosadi i o uzbuđenju, i pridavati svojim pričama sabijenu teksturu, humus života u ratu. Memoari su drukčija, složenija vrsta osobnog narativa: refleksivni, selektivni, samosvjesnije konstruirani nego neposredna izvještavanja, kao staro ja koje se osvrće unazad – ponekad i čitavo stoljeće unazad – na ono što je mlado ja učinilo, što mu se dogodilo, što ga je izmijenilo. (Hynes, 2001: xiv)

Upustimo li se u istraživanje građe Prvoga svjetskog rata danas, stavili smo pred sebe zadatak koji otvara metodološke probleme na svakoj od mogućih razina pristupa. U pobrojavanju neuralgičnih točaka interpretacije (i evaluacije) povijesnoga materijala, možda je najbolje poći od pojma »danas«; osvijetliti problem razdaljine od povijesnih događaja (interpretacije i reinterpretacije uzroka, tijeka i posljedica Velikog rata), odnosno pozabaviti se pitanjem perspektive kao ideološki kontaminiranog »pogleda

na stvari« koji dovodi u pitanje prisizanje historiografskoga diskursa, pa u određenoj mjeri i publicističke proze, na neutralnost i objektivnost. U znamenitom poglavlju *Poetike kompozicije* koje se bavi motrištem na frazeološkom planu, Boris Uspenski je sredinom sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća analizirao imenovanje kao problem točke gledišta u književnosti. Uspenskom je kao ilustracija poslužilo imenovanje Napoleona u Tolstojevu *Ratu i miru* koje, reći će Uspenski, odražava evoluciju ruskoga društva u odnosu na samoga Napoleona, ali ujedno čini i jednu od sižejnih linija Tolstojeva romana (usp. Uspenski, 1979: 42-43). Takvom oprimjerenju važnosti pomaka motrišta putem imenovanja u beletristici utemeljenoj na povijesnoj građi, Uspenski je pridodao još jedan važan aspekt: imenovanje u svakodnevnom govoru, publicističkoj prozi i epistolarnome žanru, a u vezi s problemom točke gledišta. Za temu kojom se namjeravamo baviti u ovome radu, od izuzetne je važnosti ilustracija koju je Uspenski, slijedeći Evgenija Tarlea,¹ ponudio za uporabu osobnih imena u publicističkoj prozi: posegnuo je za poznatim slučajem pariškoga tiska, gdje su u razdoblju takozvanih »Sto dana« Napoleonova napredovanja prema Parizu, novine osvajaču davale različita imena i nazive. Prvo priopćenje je glasilo: »Korzikansko čudovište iskrcalo se u zaljevu Jouan«. Druga vijest je saopćavala: »Ljudožder ide prema Grasseu. Treća vijest: *Uzurpator* je ušao u Grenoble. Četvrta: »*Bonaparte* je zauzeo Lion«. Peta: *Napoleon* se približava Fontainebleauu«. I na kraju šesta: »*Njegovo carsko veličanstvo* očekuje se danas u njegovome vjernome Parizu«. (Usp. Uspenski, 1979: 34.) Nazivi se mijenjaju onako kako se imenovani objekt približava onome tko ga imenuje: primicanje opasnosti gradira odnos prema uzročniku ugroze. U prvoj etapi toga procesa stvoren je koncept stranca pokriven zastrašujućim slikovljem monstruma i ljudoždera koji se ponaša drukčije i govori drukčije. To »korzikansko čudovište« jest

¹ Tarle, E. (1942.; 1971.). *Napoleon's Invasion of Russia, 1812*. New York: Oxford University Press. Ruski izvornik je objavljen 1938.

utjelovljenje okrutnog pripadnika stranoga kraja koji je od 13. stoljeća bio dijelom Republike Đenove, zatim je imao samostalni status Korzikanske Republike, a potom upravo u godini rođenja »čudovišta« – 1769. godine – ta »regija« bila je osvojena od Francuza. Razvija se politička i pravna argumentacija koja osvajača imenuje kao uzurpatora vlasti, da bi potom, objektu opservacije čiji dolazak postaje neizbježan, bilo vraćeno ljudsko lice. U tijeku čitavoga procesa, osjeća se neprekidna potreba žurnalista za preimenovanjem objekta o kojem pišu (mogli bismo čak reći za nekom vrsti ideološkog kalibriranja diskursa). Prezime naposljetku postaje ime, a u zadnjem izvješću iz razdoblja Napoleonovih »Sto dana« intimiziranje se pojačava do ulagivačkoga tona. Štampa (zajedno s prijestolnicom Francuske u čije ime govori) predaje se, i takoreći podaje, bivšemu uzurpatoru vlasti kao »vjerna« ljubavnica »carskome veličanstvu«. Pariz je bio vjeran Napoleonu točno toliko koliko su mediji (devetnaestog, dvadesetog, ali i dvadeset i prvog stoljeća) vjerni opciji koja pobjeđuje, pri čemu može biti riječi o strahu (cenzuri i autocenzuri), ali ne treba isključiti ni sladostrašće intimiziranja s objektom koji približavanjem povećava sferu svojega utjecaja. Rekli bismo da pravo na osnovi takvoga užitka u dijeljenju moći medijskim posredovanjem, publicistika u razvijenim demokratskim sustavima našega vremena i dalje izražava (i pojačava) iracionalne pobude masa. Koncept intimizacije vezan uz politiku danas se promatra prvenstveno s obzirom na priljev informacija o intimnim aspektima života političara, primjerice u nedavno objavljenoj knjizi Jamesa Stanyera koja se bavi »intimnim politikama«, odnosno publicitetom, privatnošću i osobnim životima političara u »medijski prožetim demokracijama« (usp. Stanyer, 2013.). U knjizi *Entertaining the Citizen*, Liesbet Van Zoonen raspravlja o »dramatiziranju« politike kroz tipizirane narativne okvire koji organiziraju političke priče i tvore tipologiju političkih persona omogućujući javnosti (kojoj se pristupa kao publici) da se informira kroz zabavu i tako potakne građane na izražavanje stavova i sudjelovanje u raspravama o politici (upr. Van Zoonen, 2005: 105-123). Van Zoonen uopće nije opterećena

činjenicom što građani »razumiju« politiku samo zahvaljujući medijskim pojednostavljenjima. Dapače, Van Zoonen misli da je poželjno potaknuti što veću aktivnost građana u izražavanju stavova o bitnim pitanjima ustroja i funkcioniranja društva, maksimalno mobilizirati njihov kognitivni i emocionalni aparat, pa makar i na osnovi podataka koji nisu utemeljeni na činjenicama kao takvim, nego na fikcionaliziranim i medijski obrađenim činjenicama koje se uklapaju u koncept tzv. »infotainmenta«² – *infozabave* karakteristične za medijsku kulturu današnjice. Ali, možemo se zapitati, ima li neke stvarne koristi za sferu javnosti od toga što se mobilizira afektivni aparat građana koji zahvaljujući infozabavi iz podređene pozicije »onih koji ne razumiju« prelaze u aktivnu poziciju »onih koji izražavaju stav« bez nužnog preduvjeta za izražavanje stava – a to je određeni stupanj samostalnosti u obradi činjenica. Takvi promatrači političkog spektakla odlučuju iracionalno, uvjereni da »poznaju« osobe s kojima su se »intimizirali« preko medija i da ih to čini kompetentnima da o njima javno govore i sude; da za njih ili protiv njih glasaju. Čak ni natjecanje različitih *infotainment modela* na »globalnoj infotainment sferi«, o čemu piše Daya Thussu, ne daje sigurnost da će se kompeticijom infozabavnih žurnalističkih stilova koji podvrgavaju aktualnopolitičke i povijesne podatke zakonitostima industrije zabave iznjedrati neka nova kvaliteta novinarstva. Daya Thussu ne vidi izlaz iz problema, osim možda u razvijanju svijesti građana o ugodnoj prijevari (»feel-good-deceitfulness«) kao obilježju vezanom uz infozabavu. Tu se misli i o razvijanju sposobnosti da se uoče mehanizmi djelovanja *infotainment* koncepta koji je osmišljen u skladu s političkim poretkom suvremenog svijeta i usklađen s hegemonijskim prisizanjem velikih sila.

Osnaživanje *infotainment modela* preko granica zabavnog programa u informativne programe, sklona sam misliti, između ostaloga služi i

² Neologizam *infotainment* skovao je Joseph L. Putegnat III., u Sheffieldu 1980. godine na konferenciji »Joint Conference of Aslib« Udruge za informacijski menadžment Aslib, koju je organizirao Institute of Information Scientists and the Library Association.

slabljenju moći prosječnog konzumenta TV-vijesti da u aktualnim vojnim sukobima prepozna »plagijate« geostrateških rješenja iz prošlosti, premda ne treba biti vojni analitičar ni profesionalni povjesničar kako bismo zamijetili da se, nekom gotovo beletrističkom ironijom, upravo oko godišnjice Velikog rata, čovječanstvo dvadeset i prvoga stoljeća našlo na kliskoj granici novoga svjetskoga sukoba. Možda ponavljanje obrazaca izazivanja sukoba na istim ili sličnim geostrateškim točkama, zbog istih ili sličnih financijskih razloga, nije toliko ironija koliko »satira okolnosti« kakvu je u naslovu jednog od poglavlja već spomenute znamenite knjige *Veliki rat i moderno sjećanje* Paul Fussell postavio već u naslov prvoga poglavlja. Fussella je potaknuo naslov zbirke pjesama Thomasa Hardyja – *Satires of Circumstance* koja u listopadu 1914. uvodi čitatelja u sumornu atmosferu nadgrobnih spomenika, »kadavera od ilovače«, kostura i truleži kojom Hardy, uoči nove prilike za punjenje masovnih grobova, obnavlja sjećanje na 1870. Fussell piše:

Svaki je rat ironičan, jer je svaki rat lošiji od očekivanog. Svaki rat uspostavlja situacijsku ironiju jer su mu sredstva tako melodramatično desproporcionalna pretpostavljenim svrhama. (Fussell, 1975: 7-8)

U pravu je Fussell kad kaže da je Veliki rat bio ironičniji nego ijedan rat prije njega i poslije njega jer je obrnuo ideju Progresu. S druge strane, kad ustvrdi da je u Velikome ratu osam milijuna ljudi bilo uništeno zbog toga što su dvije osobe, prijestolonasljednik Franz Ferdinand i njegova supruga, bili ustrijeljeni, tada ta njegova lakonska izjava istovremeno pogađa u bit problema i promašuje metu. Fussell rekonstruirao ratnu povijest iz memorije i briljantnim književnim stilom ukazuje na ironiju rata. U tome kontekstu je *Veliki rat i moderno sjećanje* knjiga koja je sedamdesetih godina obilježenih sumnjom u »mit rata« promijenila historiografski diskurs. S druge strane, danas živimo u vremenu u kojem je jasno da postoji »opravdani rat« samo utoliko ukoliko je opravdan geostrateškim, odnosno ekonomskim razlozima. Ferdinand je povod, ali nikako nije razlog. Ali, s

druge strane valja primijetiti da je na početku novoga milenija lakše nego ikad, sasvim sigurno lakše nego sedamdesetih godina, pojednostavljivati stvari: sustavno zamjenjivati razloge povodima, ukazivati medijskim pristom na političke izvedbe i njihova jeftina režijska rješenja da bi se prikriilo dramaturšku logiku aktualne situacije kao rezultata povijesnog slijeda. Simptomatično je da Fussell spominje Franza Ferdinanda svega dva puta – u već parafraziranoj rečenici u kojoj se ironizira omjer tragedije dvoje ljudi naspram tragediji od osam milijuna, i u kazalu imena, što ukazuje na činjenicu u koju nitko ne bi ni mogao posumnjati, a ta je da svaki povjesničar zna da atentat u Sarajevu nije bio uzrok nego dobro tempirani povod Velikog rata. Premda kod Fussella svaka rečenica dokazuje minucioznost povjesničarskog pristupa, njega dubinski ne zanimaju ni povodi ni uzroci nego posljedice – tragična ironija Velikog rata u kojoj protagonisti, baš kao i heroji grčkih tragedija, ne znaju ono što zna njihova publika jer, da znaju, ne bi sudjelovali u tragičnom ritmu radnje: sjedili bi u gledalištu. Fussellu su neki od kritičara mlađeg naraštaja predbacili poigravanje sa sjećanjem na književni način, pri čemu je tu sjećanje – kao što bi rekao Leonard V. Smith – jedan divno neproblematičan i samorazumljiv koncept koji relativizira činjenice uz pomoć figura misli poput ironije, kroz binarne opozicije, evokacije, pastoralne lamentacije i teatralizacije (usp. Smith, 2001: 242). Fussellu, koji je i sam bio ratni veteran, upravo iz te veteranske, privilegirane pozicije svjedočenja iz prve ruke (pozicije koju, usput rečeno, nije iskoristio u *Velikom ratu i modernom sjećanju* u smislu autobiografskoga narativa) polemika je ispod časti, pa ironično izjavljuje da dok je on bio na prvoj liniji bojišnice, najstrašnije što se nekim njegovim mlađim kolegama moglo dogoditi bilo je da ispadnu iz kolijevke. Smith u kritici Fussella ističe da historičari danas ne razumijevaju na isti način pojam sjećanja:

Doista, »Veliki rat i moderno sjećanje« u stvari ima vrlo malo veze sa sjećanjem o kakvome povjesničari u naše vrijeme govore. U tijeku 1980-ih, sjećanje je praktički postalo zasebno polje historografskih

studija. Niti jedno polje ljudskoga iskustva nije moglo bolje odgovarati »književnom zaokretu«. Definicijom koja je konstruirana prije nego apsolutna i fiksirana i koja je često pažljivo obrađena od strane javnih autoriteta – memorija ostavlja za sobom dugi trag od papira. Ona također za sobom ostavlja velike fizičke gradnje poput spomenika. Sjećanje ima razvidno kulturno, političko, društveno i ekonomsko značenje. To omogućuje povjesničarima da se opru porivu fokusiranja na marginalno, tom impulsu zbog kojega tako često povjesničare kulture kažnjavaju lošom ocjenom njihovi konvencionalniji kolege. (Smith, 2001: 244)

Međutim, koliko god se »konvencionalniji« povjesničari trudili osloboditi pojam sjećanja od »marginalnosti« osobnog iskustva koja se doživljava rubno, ne samo s obzirom na epohe kao na velike dijakronijski uspostavljene cjeline, nego i s obzirom na »obrade« sjećanja od strane javnih autoriteta, očito postoji neka izvjesna nelagoda kad god se iz historičarskog motrišta pokuša definirati (i normirati) odnos sjećanja kao aktivnosti i činjenice zabilježene u vremenu kao objekta reminiscencije. Napetost, nelagoda, gotovo mučnina, upisana je u taj odnos koji ono prošlo aktualizira i priziva u sadašnjost, i to upravo putem sjećanja, na način koji je još sveti Augustin pokrio pojmom *distentio*. Povijest je iz te perspektive koja uklanja distancu u odnosu s objektom prisjećanja, uvijek osobna povijest, ali spoznatljivost prošloga (u krajnjoj konzekvenciji i neka moguća epistemologija povijesti) kao da je ovisna o procesu približavanja u vremenu, kao da ne može pobjeći od intimiziranja. *Distentio* kao most u mediju vremena je za znanost krajnje neugodna kategorija jer pozivanje povjesničara na znanstveni ustroj njihova diskursa mora se panično braniti kako od izvornog augustinovskog *distentio animi* kao procesa koji uređuje prošlost i budućnost u božanskom praxisu sadašnjosti, tako i od ricoeu-rovskog shvaćanja metapovijesti upravo u onim momentima gdje se u *Vremenu i pripovjednom tekstu (Temps et récit, 1983./1985.)* Ricoeur poziva na Augustina u »Aporijama i iskustvu vremena u 11. knjizi Augustinovih

Ispovijesti«, i posebno ondje gdje se bavi odnosom povijesti i narativa. S treće strane, pretenzija konzervativnijih povjesničara na znanstvenu objektivnost diskursa kojim se služe dolazi na kliski teren kod selekcije, hijerarhiziranja, normiranja i vrednovanja činjenica, jer to nije moguće bez »obrade« usklađene s normama postavljenima od javnih autoriteta. Pristajanje na »obradu« događa se uvijek u aktualnome trenutku; to je postupak koji se sprovodi iz sadašnjosti, opet putem nekog *distentio* u mediju vremena koji pristaje na intimizaciju s aktualnopolitičkim mišljenjem. Rekli bismo da, upravo kao što sugerira latinska riječ *distentio* (u smislu grča i distorzije), postoji nešto uznemirujuće, gotovo infamno, i to u dva moguća pristupa pisanju povijesti: kad je riječ o pisanju osobne povijesti, uznemiruje strah od pretjerane intimnosti i nehijerarhičnosti, a kad je riječ o pisanju povijesti kao znanosti, ne može se nikada do kraja ukloniti strah od mogućnosti da povijesni događaji prizvani u sadašnjost i iz sadašnjosti normirani, budu privedeni aktualnopolitičkoj interpretativnoj svrsi. Fussellovom tumačenju odnosa Prvoga svjetskog rata i modernog sjećanja, tradicionalisti mogu lakše prigovoriti nego jednome Fritzu Fischeru, jer Fischerov je historičarski poriv bio dubinski tradicionalan, pa ipak je upravo Fischerova istraživačka metoda izazvala polemike na granici skandala. Šezdesetih godina dvadesetog stoljeća Fischer je takoreći izazvao »rat« unutar tradicionalnohistoričarskih krugova – ali ne oko metode istraživanja, jer ona je bila napadana, ali zapravo nikad nije bila sporna – nego oko selekcije građe na osnovi koje je izvodio zaključke od 1950., zaokruživši ih prvo knjigom o njemačkim ciljevima u Prvom svjetskom ratu (*Griff nach der Weltmacht: Die Kriegzielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914–1918*) iz 1962. godine, da bi se njemačkom politikom pred Veliki rat pozabavio u *Ratu iluzija (Krieg der Illusionen: Die deutsche Politik von 1911 bis 1914)*, u knjizi objavljenoj 1969. godine. Pokazalo se da – ovisno o motrištu – nije podobno izvlačiti baš svu građu na vidjelo, jer bi osvjetljavanjem »nepodobne« građe interpretacija povijesnih činjenica mogla postati neugodna. Dominantno historičarsko motrište tih godina u

Njemačkoj nije bilo spremno prihvatiti Fischerovu kontroverznu tezu da se odgovornost za početak Prvoga svjetskog rata može pripisati isključivo imperijalnoj Njemačkoj. Ponovno proučiti dokaze; ne braniti, nego analizirati razloge postupaka – tako je definirao Fischerov metodološki doprinos historiografiji Allan Bullock u predgovoru engleskom prijevodu Fischerova *Rata iluzija* (usp. Fischer, 1975: xiii). Obrada građe koja osvjetljava gradnju atmosfere rata prije rata samoga, a nastala je temeljitim pretraživanjem njemačkih arhiva, može biti relativizirana iz pozicije povjesničara s »druge strane« koji u novije vrijeme pristupaju, što bi se narodski reklo, čišćenju vlastitih dvorišta i na svoj način doprinose sada već posebnom odvoju historiografije posvećene Prvome svjetskome ratu: *povijesti uzroka Velikog rata*. (Usp. Mombauer, 2002.) Možda bi se revizionistički naklonjenom mogla nazvati, primjera radi, knjiga H. E. Barnes *The Genesis of the War* koja je zasigurno nastala u atmosferi dvadesetih i tridesetih godina obilježenih jačanjem međunarodnog, ne samo njemačkog stava, da je krivnja upravo u međunarodnim odnosima, a ne u specifičnim postupcima pojedine zemlje. Krajem osamdesetih godina, zastupnici historijskog marksizma poput Erica Hobsbawma, stavili su naglasak na sistemske, ekonomske, uzroke, pri čemu je glad za resursima i za stvaranjem novih tržišta gurala koncept Novog imperijalizma devetnaestoga stoljeća. (Usp. Hobsbawm: 1987.) Smatra li se primjena metode *proučiti-nebraniti-analizirati* jednako primjenjivom u svim arhivima, ili je istraživanje građe koja upućuje da bi uzroci mogli biti i u nekim drugim imperijalnim – britanskim, francuskim i ruskim prisizanjima – i danas automatski suspektna i proglašena revizionizmom? Škotski povjesničar Niall Ferguson 1998. je objavio knjigu *The Pity of War: Explaining World War I* u kojoj iznosi istraživanja građe iz koje bi se moglo zaključiti da su britanski politički i vojni krugovi planirali intervenirati u Europi od 1905. i da bi najvjerojatnije povrijedili belgijsku neutralnost da to prije njih nije učinila Njemačka. Naslovom jednog od poglavlja – »Britain's War of Illusions« – neposredno aludira na naslov Fischerove knjige (usp. Ferguson, 1998: 56-82). Međutim, nije na odmet spomenuti da je

Fergusson krajem devedesetih objavio i knjigu *Virtual History*, utemeljenu na kondicionalima prošlim virtualne povijest. (Usp. Fergusson, 1997.) Alternative i protučinjenice mukotrпно je izvlačio iz arhiva, ali kad bismo slijedili drevnu Aristotelovu razliku između povijesti kao onoga što je bilo i književnosti kao onoga kako bi moglo (kako je moglo) biti – njegov bi historičarski doprinos potpao pod modus književnoga teksta.

Ali, vratimo se odnosu koncepta povijesti i koncepta sjećanja! Taj je odnos barem toliko poticajan u svojoj složenosti koliko je metodološki problematičan. Može se reći da su posljedice toga odnosa i žanrovski zanimljive. Velike teme poput Velikoga rata pružaju višestruku mogućnost pristupa građi i njezinoj obradi. Povijest se može fikcionalizirati i beletrizirati, postoje izvrsni primjeri historiografske fikcionalizacije i metafikcionalnoga u povijesnom narativu; uspostavlja se problematičan odnos historizacije i prezentizma, a na granici žanrova nastaju povijesna memoaristika, ratni dnevnik, žurnalistička »fakcija«, dramaturgija dokumenta u *doku-drami* i *verbatim teatru*, pa možda čak i *infotainment* kao zabavna obrada vijesti koja već utire put sveučilišnoj obradi teme zabavne povijesti, postavljajući kovanicu *histotainment* (gdjekad *historytainment*) u opise kolegija nekih sveučilišta, pa čak i u naslove magistarskih radnji (usp. H-C. F. Kimmel, 2012.).

II. PRISTUP GRAĐI KROZ PRIZMU RADA NA EPIZODAMA TRILOGIJE *TABU* KOJE NEPOSREDNO TEMATIZIRAJU VELIKI RAT

Nekoliko mjeseci prije nego što je Kaiser imenovao Clausa Bergena službenim slikarom Njemačke carske mornarice, odvila se slavna bitka kod Jyllandu u vezi s kojom su obje zaraćene strane, i ona njemačka i ona britanska, tvrdile da su pobijedile. Odjednom se ukazala potreba za

umjetničkim bilježenjem faza pobjede. Kao da su se svi ujedinili u stavu da fotografija ne može uhvatiti »sve ono što je bitno na odgovarajući način«, a kamoli nadomjestiti osjećaj stvoren živom rukom umjetnika. Taj se takozvani »osjećaj« Kaiseru i njegovim savjetnicima učinio do te mjere dragocjenim da je viceadmiral Reinhard Scheer poveo čitavu flotu natrag na Baltik kako bi se za slikara rekonstruiralo bitku kod Jylland – i to u svim potankostima, čak i uz topovsku paljbu čorcima. Taj pitoreskni povijesni detalj nije bio baš tako neznatan, ako se uzme u obzir obujam financijskih sredstava potrošenih na rekonstrukciju bitke u stvarnom vremenu i na stvarnom prostoru, sa stvarnim ljudstvom i sa stvarnom opremom. Pretpostaviti je da je viceadmiral Scheer (pre)režirao neke epizode bitke kako bi bile više u skladu s njemačkom interpretacijom »istine o pobjedi«. Umjetnički prikaz etapa bitke trebao je učvrstiti njemački narativ o pobjedi relativiziran britanskom interpretacijom »istine«. Očito se viceadmiral nije mogao pouzdati u izreku da povijest pišu pobjednici, barem ne u slučaju bitke kod Jylland, pa je Njemačka carska mornarica odlučila potencirati i »ovjekovječiti« fiktionalni narativ prvo kazališnim, pa zatim i slikarskim sredstvima.³ Književno proširenje i potenciranje značenja te poznate

³ Usp. epizodu iz *Stanja sumraka Tabu III* (Petlevski, 2014: 103-116) u kojoj se (s osloncem na povijesnu građu, novinska izvješća i publikaciju američke ratne mornarice koju je priredio 1920. godine sekretar mornarice Josephus Daniels, a koja prati njemačke podmorničke aktivnosti uzduž obale Atlantika Sjedinjenih Država i Kanade) razmatra do danas neobjašnjen slučaj njemačke podmornice *U-53* koja je 7. listopada 1916. godine, u razdoblju neposredno pred kraj američke neutralnosti, nenajavljeno, ali s deklarativno prijateljskim razlozima, izronila u luci Newport na Rhode Islandu. Fussillovski rečeno, ironijom karakterističnom za Veliki rat, na palubi podmornice upriličena je zabava za američke časnike i njihove žene. U timu kapetana Hansa Rosea bio je i službeni slikar Claus Bergen koji se prethodno proslavio oslikavanjem Jylland. Jedva da je prošao jedan dan od isplavlivanja iz luke Newport, a podmornica *U-53* već je poduzela vojne akcije: 8. listopada je potopljen prvi u nizu od pet brodova koje je *U-53* uništila samo u jednome danu na povratku u Njemačku. Britanski putnički brod *S. S. Stephano* koji je navodno, uz regularne putnike, prenosio i ratnu opremu, plovio je na ruti

epizode iz Velikoga rata, u trećem dijelu moje trilogije *Tabu* oslonilo se s jedne strane na istraživanje historiografskoga tipa (poput istraživanja uloge podmorničkoga »rata prije rata« u teritorijalnim vodama tada neutralne Amerike), gdje se jedan dio proučavanja odnosio i na istraživanje slikarske dokumentacije bitaka, konkretno u opusu Clausa Bergena, gdje sam naišla na zanimljiv podatak da je Bergen bio prisutan i na podmornici *U-53* koja je odigrala dosad neobjašnjenu ulogu neposredno prije uključivanja Amerike u Prvi svjetski rat. Proučila sam i burzovna izvješća i novinske komentare vezane uz »rubni« povijesni događaj i došla do zanimljivih zaključaka koji povezuju interese novčarskih krugova Rusije i Amerike s događajem u »režiji« Njemačke ratne mornarice. Dakako da taj tip istraživanja ne bi bio u književnom smislu dovoljno zanimljiv (ili barem ne bi zadovoljavao moje spisateljske kriterije) da nisam na stilskoj razini izvedbe teksta tematizirala (fikcionalno domislila i rekonstruirala) sraz točaka motrišta različitih »osobnih perspektiva«: pogled na njemačku podmornicu iz »američkog kuta« i pogled slikara u službi njemačke »istine« na luku, s psihološkom razradom odnosa umjetnik-ideologija i događaj-interpretacija.

Pri razmišljanju o ideološki obojenim i(li) naručenim fikcionalizacijama povijesnih događaja, teško da bi se u domaćem kontekstu moglo preskočiti Gundulićeva *Osmana*. Uzorni primjer književne tematizacije motrišta u iznošenju povijesnih činjenica, mogao bi biti upravo Gundulićev

od Newfoundlanda do New Yorka. Taj tri i pol tisuće tona težak brod torpediran je i potopljen. Uslijedila su još dva britanska teretnjaka *S. S. Strathmore* i *S. S. West Point*, pa pet tona težak holandski parobrod *Blumersdijk*, potopljen na ruti od New Yorka do Rotterdama, te norveški tanker *Chr. Knudsen* koji je plovio prema Londonu. Premda je prava namjera izranjanja podmornice na Rhode Islandu ostala nepoznata, i samo se maglovito spominje moguća »čisto komercijalna« misija putovanja podmornice (usp. Daniels, 1920: 7), burzovna izvješća, o kojima su izvijestile novine, zabilježila su sasvim konkretnu činjenicu – nagli pomak na kojem su mogli zaraditi oni poslovni krugovi koji su, da se opet poslužim fustillovskim uvidom u ironiju rata, bili unaprijed obaviješteni iz pouzdanog obavještajno-diplomatskog izvora o tome što se sprema.

povijesni ep *Osman* u onim dijelovima toga epa što se odnose na izmjenu točke gledišta u interpretaciji Hoćimske bitke 1621. između Poljaka i Turaka. Gundulić višestruko podcrtava relativizam u interpretaciji povijesnih činjenica. Ista se bitka prikazuje alteriranjem događaja iz različitih vizura pobjednika i poraženih, ali i kroz različite medije: prepričavanjem, opjevanjem, i u likovnome mediju. Ali-paša se u IV. pjevanju prisjeća događaja na bojištu. Dok prepričava bitku svojem pratitelju hoćimskom Begu, stavlja osobiti, patriotizmom obojeni naglasak na sastav i brojnost turskih jedinica. U devetom pjevanju, na godišnjicu bitke, mladić iz Vladislavove pratnje pjeva o pobjedi kod Hoćima, da bi se u jedanaestom pjevanju Ali-paša, koji dolazi sklopiti primirje s Poljacima, obreo u varšavskome dvoru u prostoriji ukrašenoj tapiserijama s prikazom tijeka bitke. Prateći umjetnički prikaz događaja na bojištu prizor po prizor, ali iz motrišta pobjednika, Ali-paša prepoznaje aktere bitke reinterpretirane iz motrišta neprijatelja kao pobjedničkog Drugog, stigavši naposljetku i do samoga sebe kao do dramskoga lica one povijesti koju pišu pobjednici.

U trilogiji *Tabu* tematiziram problematiku Prvog svjetskog rata na različite načine. Budući da je u središtu trilogije paradigmatska osobnost Viktora Tauska koja je *spiritus movens*, ali ne uvijek i tradicionalno shvaćeni glavni lik fikcionalne proze koja se poigrava žanrom biografije, gotovo u istoj mjeri kao i žanrom povijesnog romana iz vremena Velikog rata, razmjerno često koristim narativne strategije kojima je u središtu simulacija Tauskove točke motrišta. Da bih to ostvarila u tekstu, u istraživačkome radu koji je prethodio pisanju, kombinirala sam različite pristupne metodologije. Prvo, produbila sam već postojeće uvide u kulturnu povijest i srednjoeuropskoga *fin de sièclea* i moderniteta neposredno pred Prvi svjetski rat, u tijeku rata, i u poraću, što se u znatnoj mjeri podudara s područjem istraživanja na kojem sam svojedobno doktorirala. Drugo, koristila sam metodologiju istraživanja blisku historiografskom pristupu, što je posebno došlo do izražaja u predradnjama za epizode koje na novelistički način tematiziraju Veliki rat i koje bi, izdvojene iz sva tri

romana u posebnu knjigu, zapremile gotovo jednu trećinu dužine cjelokupnog rukopisa *Tabua*. Treće, posegnula sam i za metodama rada tipičnim za istraživačko novinarstvo, posebno u onim aspektima novelističke (nado) gradnje koji su bili utemeljeni na pretpostavci da je moguće tematizirati »ritam zločina« uspostavljanjem paralelizma ili ostvarivanjem odnosa kontrapunkta između aktualnopolitičkih događanja s jedne strane, i uvida u geostrateške poteze neposredno pred Prvi svjetski rat i u njegovu tijeku koji su se događali na nivou javnih i tajnih diplomatskih pregovora i rada obavještajnih službi onoga vremena. Za istraživanje te teme danas postoji bogata dokumentacija u arhivima koji su otvorili uvid u dosjee nekada skrivene od očiju javnosti (primjerice *Old German Files*⁴ koji pokriva problematiku njemačke špijunaže neposredno pred uključivanje Amerike u Veliki rat, a upravo ti su mi dokumenti bili potrebni u prvome dijelu trilogije). O temi »tajne diplomacije« već su objavljene knjige i doktorati poput nekih zanimljivih recentnih primjera: doktorske disertacije Geoffreya Hamma obranjene na Odsjeku za povijest Sveučilišta u Torontu 2012. godine, koja se bavi Britanskom službom sigurnosti i Turskom Arabijom, strategijom i diplomacijom od 1898. do 1918. Tu su i radovi koji analiziraju logistiku i politiku britanskih kampanja na Bliskome istoku od 1914. do 1922. godine, poput studije K. C. Ulrichsena tiskane 2011., zatim ne tako brojne analize njemačkog financiranja *Jihada*, pri čemu je u kontekstu aktualnih političkih događanja najzanimljivija tema koje sam se i ja dotakla u *Stanju sumraka*, trećem dijelu *Tabua*, a to je »jihadiziranje« Islama pred Prvi svjetski rat (usp. Schwanitz, 2004.) i tek nedavno rasvijetljena sprega arapskih nacionalista i Trećega Reicha 30-ih i 40-ih godina, ali i

⁴ Dostupno preko arhiva FBI-a pod nazivom: *Investigative Records Relating to German Aliens (»Old German Files«), 1915-1920* [RG 65 Entry 31/National Archives identifer 833644]. National Archives Microfilm Publication M1085, rolls 257-850. Poredano numerički od 1 do 391901. Sadrži izvješća, memorandume i druge dokumente koji se odnose na njemačke strance (»German aliens«) koji su bili politički suspekti na datum stvaranja dokumentacije.

model »kršćanske imperijalne strategije islamske revolucije« (usp. Rubin & Schwanitz, 2014: 11-32) koji i danas utječe na politička zbivanja na Bliskome istoku. Bila je to – i ostala – opasna strategija čiju su učinkovitost na početku Velikog rata propitivali Nijemci, ali i Britanci. Suvremena primjena strategije radikaliziranja islamskih militantata može se očitati u evoluciji uloge »Zapada« u Siriji, s posljedicama koje su u konačnici dovele do problema s ISIL-om, Islamskom Državom Iraka i Levanta. Do početka 1915. godine tursko-njemački *Jihad* je izgubio snagu koja se Nijemcima činila presudnom u učvršćivanju njihovih kolonijalnih prisizanja: bio je to politički proizveden, Nijemcima i Otomanskom Carstvu potreban, Sveti rat koji nije uspio zažariti muslimanski svijet u širem smislu, prvenstveno stoga što su – kao i danas – postojale podjele unutar samoga Islama koje su potkopavale duhovni autoritet sultana-kalifa, a tome treba dodati i u vjerskom smislu teško opravdan poziv sultana na istrebljenje svih nevjernika osim Nijemaca, Austrijanaca, Mađara i djelomice Amerikanaca, koji su tada još bili neutralni. Ako se uzmu u obzir poteškoće na zapadnoj liniji bojišnice i problem oko Dardanella, Britancima nije preostajalo drugo nego pokušati »jihadizirati« islam na svoj način: osloniti se na činjenicu da jaka arapska plemena nisu podržavala tursko-njemački *Sveti rat* i pojačati unutarislamski sukob, pri čemu je Arabija postala politički fokus britanskoga rata protiv Turske. Postojanje tajnih arapskih nacionalističkih zajednica u Siriji spremnih na svrgavanje turske vlasti također je pružilo priliku britanskim nastojanjima da iskoriste polumjesec za svoje političke i ekspanzionističke ciljeve u Prvome svjetskome ratu. Takva jedna skupina militantata *al-'Ahd* koja je brojala oko 15.000 boraca, preko Aziza Ali al-Masrija ponudila je savez Britancima u zamjenu za novac i oružje (usp. Sheffy, 2002: 33-52). Današnje investiranje u militantne skupine u Siriji ponavlja pogreške početka Prvog svjetskog rata, s time što je sada umjesto Njemačke prijetnja američkim i britanskim interesima – Rusija. Dakako da u svjetlu suvremenih geostrateških pozicioniranja u kojima uloga Turske

dobiva na važnosti, nije na odmet ponovno proučiti ulogu Otomanskog Carstva u Prvom svjetskom ratu.

U mojem radu na pripremi građe za trilogiju, pokazalo se korisnim pregledati i tekstove poput Cocksova i Trevelyanova sabira i komentara tajnih sporazuma i dogovora tiskanih 1918., a objavljenih prethodno u *The Manchester Guardian* i *Daily Telegraphu* preko Trevelyanova rođaka, Philipa Morgana Pricea, dopisnika iz Rusije. Radilo se o tajnim dogovorima s imenima diplomata i potpisima premijera zemalja Antante, koje su krajem 1917. u novinama *Izvestija* objavili boljševici, a koji su bili nađeni u arhivima Carstva. Među tim dokumentima nalazio se, primjerice, i tajni sporazum s Italijom potpisan 26. travnja 1915. godine, danas poznat kao Londonski ugovor – dokument kojim se prostor Istre, dio dalmatinske obale i otoka pripajao Italiji, a prema kojem je Kraljevina Srbija trebala dobiti južnu Dalmaciju, Srijem, dio Bačke i Slavoniju do Pakraca. Za taj nekada tajni, a danas za naše krajeve znameniti sporazum, već je 1915. u Ministarstvu vanjskih poslova u Petrogradu doznao Frano Supilo.

U proučavanju autentičnih zapisnika praćenja, istrage i suđenja Armgarda Karla Gravesa, navodnog liječnika i dvostrukog agenta njemačke vojne obavještajne službe *Abwehr* i britanske Službe sigurnosti *M15*, ali i u praćenju objavljenog žurnalističkog i memoarsko-autobiografskog rada Edward Lyella Foxa, američkog žurnalista, dopisnika iz Berlina, tzv. duhapisca Gravesove knjige *The Secrets of the German War Office* poslužila sam se već opisanom kombinacijom historiografske metodologije rada i proučavanja građe kakvim se služi tzv. istraživačko novinarstvo. Uključila sam i nekoliko slavni slučajeva sudskih procesa, poput onoga protiv Carla Haa, doktora juristike, sekretara turskoga ambasadora u Americi, osuđenog za ubojstvo punice, gospođe Josephine Molitor, pripadnice visokog društva. Uvela sam tu epizodu, između ostaloga, i zato jer je riječ o procesu koji je bio primjer senzacionalizma u izvještavanju i utjecaja medijski plasiranih poluistina na svjedoke i sud. Još jedan primjer koji bih izdvojila jest takozvana »Afera Eulenburg«, a u vezi s njom i vještačenje

doktora Magnusa Hirschfelda, prvog slavnog europskog seksologa, u procesu potaknutom napisima u kojima je novinar Maximilian Harden optužio Philippa, princa od Eulenburg-Hertefeldta da je u homoseksualnoj vezi s generalom Kunom, grofom von Moltkeom. Ta je afera potresala Njemačku od 1907. do 1909. i njezini odjeci u javnosti bili su rani primjer fenomena koji bi Stanyer, u kontekstu suvremenih medijima impregniranih demokracija, nazvao »intimnom politikom«.

Četvrti tip istraživanja kojim sam se u trilogiji poslužila obično provode pisci biografija. Posebno u drugome dijelu *Tabua*, u romanu *Bilo nam je tako lijepo*, inzistirala sam na rigoroznom proučavanju životopisnih podataka, ali sam uključila i komentare još živeće obitelji Viktora Tauska na već napisane interpretacije života i sudbine toga pravnika, liječnika, psihoanalitičara, književnika koji se okušao u dramskoj, proznoj i pjesničkoj vrsti, pamfletista skupine Mladih iz pokreta hrvatske moderne, kazališnog kritičara i glazbenika-amatera. Uzela sam u obzir i manji broj dostupnih autoreferencijalnih zapisa i pisama, nekoliko simptomatičnih izjava njegovih prijatelja i kolega iz psihoanalitičkoga kruga i samoga Freuda, uključujući nekrolog Tausku iz pera Oca psihoanalize, tekst koji je, uzgred rečeno, najduži posmrtni govor koji je Freud ikada napisao, a u kojem se kao jedan od uzroka Tauskove smrti spominje i trauma izazvana neposrednim sudjelovanjem u ratnoj klaonici.

U pobrojavanju pristupnih metoda, mogla bih kao petu metodu navesti i hermeneutičku analizu Tauskovih znanstvenih radova, posebice onih koji se bave temom ratne psihoze i dezerterstva. Primijenila sam komparatistička znanja kako bih usporedila Tauskov doprinos temi ratne psihoze u kontekstu tada postojećih psihijatrijskih i psihoanalitičkih studija. Budući da sam u tekstovima posvećenima temi dezertera i pacijenata koji su bolovali od ratne psihoze, našla podosta stvarnih slučajeva na koje je Tausk referirao, uključila sam, uz književno-komparatistička znanja, i vještinu »kreativnog pisanja« kako bih rekonstruirala psihogram čovjeka zahvaćenog poremećajem koji bismo danas nazvali posttraumatskim

sindromom. Budući da je Tausk bio liječnik, pročitala sam i znatan broj isповijesti liječnika s prve linije bojišnice, što je pridonijelo plastičnosti u gradnji psihološkoga portreta intelektualca koji se vraća s bojišta razbijenih iluzija, ali i s problemima koji depresiju pomiču prema dijagnozi koja se u vremenu kada je kao liječnik djelovao Tausk zvala »ratnom psihozom«.

III. DNEVNIČKE BILJEŠKE: HEROJSTVO SVAKODNEVICE I PROBLEM RATNE TRAUME

Kao jedan od najimpresivnijih opisa događaja iz ratne svakodnevice (pisanog iz pera neprofesionalnoga književnika na koji sam naišla u svojem istraživanju dnevnčkih zapisa s bojišnica Prvog svjetskog rata), bez razmišljanja bih izdvojila petnaesto poglavlje knjige Malcolma C. Growa, američkog liječnika na ruskome frontu iz knjige pod naslovom *Kirurg Grow. Amerikanac u ruskim borbama* (Grow, 1918.). U naslovu toga poglavlja stoji idiomatski izraz koji – s manjim ili većim odstupanjima u izboru riječi – postoji u mnogim jezicima: »Sound Sleepers« (»Duboko usnuli«). U kolovozu 1915. godine dr. Grow je, na nagovor kolege dr. Edwarda Egberta, šefa kirurga Bolnice američkog Crvenog križa u Kijevu, otputovao u Petrograd gdje se pridružio Ruskom imperijalnom medicinskom korpusu, nakon čega je raspoređen u Prvu diviziju Prvog sibirskog armijskog korpusa u Galiciji. Na početku poglavlja, liječnik opisuje psihofizički umor uslijed specifičnosti posla u poljskoj bolnici na ratištu. Kirurgov je posao sizifovski zbog količine novih ranjenika koji pristižu iz sata u sat:

Događaji toga dana u mojoj su svijesti zamagljeni. Bio sam tako umoran da je jedini doživljaj koji sam upamtio bio naizgled beskrajan krug posla. Ranjeni, ranjeni, a onda još ranjenih! Imam maglovitu predodžbu njih dok strpljivo leže u šatoru koji je ubrzo postao

prenapučen; i pravo more njih vani na mokrome snijegu. Bilo je to crnčenje psećom upornošću od operacije do operacije – ovdje amputacija na brzinu, tamo operacija mozga i sekcija abdomena – i tako bez kraja i konca. Za jednu takvu noć čovjek napravi više operacija i obradi više slučajeva nego što ih najmarljiviji liječnik privatne prakse vidi u toku jednoga mjeseca, a kako su uvjeti takvi da u tehniku unose dar-mar, iskustvo te vrste je predivno za razvijanje snalažljivosti. (Grow, 1918: 177)

Dok pristižu kontradiktorne vijesti o stanju na prvoj liniji, ambulantni konji koji su prevozili ranjenike na izmaku su snaga, a kasno navečer u šatoru se pojavljuje stari pukovnik artiljerije čiji krzneni kaput izgleda kao »poklopac kutije za papar«: sav je izrešetan i pun rupa od šrapnela, ali pukovnik je praktički neokrznut jer su se šrapneli zaustavili u debelom kožuhu i nisu doprli pukovniku čak ni do donjega rublja. »Ne, nije me ranilo« – kaže stari – »ali su ubili jednu od mojih krava, nek' idu dođavola!« Pritom, naravno, misli na Nijemce. Blizina prve linije bojišta je takva da Grow, ni kad je završio s obradom svih ranjenika, od topovske paljbe ne može zaspati premda pada s nogu od umora. Zato odlučio odšetati do nekoliko napuštenih kuća u blizini gdje su običavali spavati, a prethodno o tome obavijesti jednog od bolničara s naredbom da ga probudi čim pristignu novi ranjenici. Grow dolazi do napuštene kuće s okućnicom i odlučio ući u štalu. Ondje je potpuni mrak, samo miris stare slame. Pri ulasku pod nogama osjeti suhu travu i to mu se učini idealnim mjestom za spavanje. Grow kaže da je bio toliko nenaspavan i premoren da bi prespavao sljedećih dvadeset i četiri sata da ga nije probudila strašna detonacija. Osluškiavao je neko vrijeme, a kad ga je ponovno počeo hvatati san, odjeknula je druga, još bliža eksplozija. Prostrujalo mu je glavom što bi bilo sa svima njima koji su tu zajedno spavali da su Nijemci pogodili ravno u štalu, i tek što je to pomislio, prasnula je treća eksplozija. Našao se prekriven kišom blata i slame, a kad se iskobeljao, uočio je da mu nad glavom zjapi rupa: granata se odbila od krova i završila negdje naprijed u polju. Začudo, eksplozija

nije nikog drugog probudila pa je zaviknuo na ruskom: »Pokupimo se odavde!«. Vojnici se nisu ni pomaknuli. »Hajde, diž'te se!«, ponovio je. »Budite se, golubići, moramo odavde!« Dohvatio je prvoga do sebe za šinjel, protresao ga i zaurlao mu u uho, ali se on nije ni pomaknuo. Grow je počeo dolaziti k sebi; izvukao je iz džepa baterijsku lampu i usmjerio je prema vojnikovu licu:

Njegovo je lice bilo pepeljasto, njegove su oči zurile u mene ribljim pogledom, usnice su mu se razvukle u stravišan osmijeh, bio je mrtav! Posvijetlio sam prema ostalima – mrtvi! Svi mrtvi mrtvacati! Pravili su mi društvo leševi – spavao sam u mrtvačnici« (Grow, 1918: 182)

Ratna svakodnevica unosi nove kodove ponašanja, ne samo neuobičajene nego često i neprihvatljive u mirnodopskim okolnostima društvenih komunikacija. Dok je Grow stjecao iskustva ratnoga kirurga s ruske strane bojišnice, u tijeku te iste Brusilovljeve ofenzive, Viktor Tausk se suočavao sa sličnim fizičkim, mentalnim i moralnim pitanjima i iskušenjima, ali na austro-ugarskoj i njemačkoj strani, prvo u uvjetima poljske bolnice, a onda u stožeru u Lublinu gdje je imao prilike razmatrati brojne slučajeve neuroloških i psihičkih poremećaja izazvanih bliskom eksplozijom granate, ali i slučajeve psihotičnoga ponašanja izazvanog ratnom traumom. U izlaganju iznesenom na Drugoj konferenciji medicinskih časnika, 19. siječnja 1916. godine u Lublinu, Tausk se detaljno pozabavio »dijagnostičkim uvidima u vezi sa simptomatologijom takozvane ratne psihoze«. Psihijatrijske (na specifičan način i psihoanalitičke) zabilješke o pacijentima sadržavaju zanimljiv spoj medicinske i socijalno-psihološke anamneze. Opis simptoma bolesti, ali i okolnosti, pa samim time i mogućih uzroka, zadatak je koji sam po sebi medicinsku dijagnostiku proširuje do heurističkih modela procjene. Tauskovi dijagnostički uvidi su »ohlađeni« od filozofsko-književno-psiholoških zahvata kakve bismo mogli očekivati od ranog zastupnika psihoanalize, premda njegov tekst nudi paletu primjera koji osvjetljavaju »slučajeve« tako podrobno da oni – ovisno o tome iz kojeg

motrišta se njihovim životima i postupcima pristupi – predstavljaju izvrsnu građu za psihijatrijsko istraživanje poremećaja koji bismo danas nazvali posttraumatskim sindromom, a istodobno mogu poslužiti kao dodatna građa za rekonstrukciju uvjeta na bojištu Velikog rata, ili mogu predstavljati i materijal za dokumentarno-fikcionalnu rekonstrukciju habsburške vojne »tipologije« koja obuhvaća primjere »ratne psihoze« u različitim društvenim i obrazovnim slojevima. Navedenom valja pridodati da je u kontekstu psihijatrijske literature koja se danas bavi posttraumatskim stresnim poremećajem, Tauskov uvid u taj poremećaj (u tadašnjem vremenu nazvan ratnom psihozom, terminom s kojim se Tausk do kraja ne slaže) ne samo značajan nego je po mnogim kriterijima struke pionirski. Ali to nije predmet ovoga teksta, premda želim iskoristiti priliku i u sklopu ovoga rada uputiti na činjenicu koja do sada nigdje nije zabilježena ni komentirana, pa držim da predstavlja otkriće. Uputila bih na primat Tauskova opsežnog i argumentiranog rada koji se bavi simptomatologijom i dijagnostikom ratne psihoze iz 1916. godine u odnosu na knjigu *War-Shock* Davida Montaguea Edera koja je objavljena 1917. godine (iste godine kad i prethodno objavljeni Ederov znanstveni rad na istu temu). Tu me ne vodi toliko jedna godina prednosti u Tauskovu slučaju, nego činjenica da je D. M. Eder, britanski psihoanalitičar i liječnik, utemeljitelj i sekretar Londonskog psihoanalitičkog društva, bio u Beču u Freudovome krugu 1913. godine. U nekim izvorima piše da ga je Freud poslao Tausku, a u drugima da je bio razočaran nekim aspektima Freudove psihoanalitičke prakse, pa je odabrao Viktora Tauska kao svojega analitičara. U vezi s time potrebno je napomenuti da je dio obuke psihoanalitičara za analitičku praksu bilo i ostalo uzajamno psihoanaliziranje kandidata za terapeute. Takav istovremeno »ohlađeni« i »prisni« odnos dvojice psihoanalitičara, neovisno o tehnikama otklanjanja mogućnosti »transfera« između analitičara i analizanda, uvijek podrazumijeva dubinsko razumijevanje, pa samim time i mogućnost prijenosa i uzajamnog oplodivanja ideja. Iskustvo rada na bojištu s pacijentima koji su doživjeli neurološko-psihološke poremećaje i posttraumatski

šok, i kod Tauska (u vojnoj bolnici u Lublinu) i kod Edera (na Malti, u bolnici specijaliziranoj za tzv. *shell-shocked* slučajeve) moglo je dovesti do srodnih zaključaka razvijenih neovisno o prethodnim zapažanjima vezanim za razdoblje suradnje unutar psihoanalitičkog kruga, a koja su im zasigurno pomogla da poslije, u ratnim okolnostima, razviju teze bez kojih suvremeno razumijevanje posttraumatskoga stresnoga sindroma ne bi bilo na razini na kojoj je danas.

IV. UMJESTO ZAKLJUČKA: KRATKI OSVRT NA STATUS »INTIMNE POVIJESTI« U HISTORIOGRAFSKOM I U BELETRISTIČKOM PRIPOVIJEDANJU

Razmjerno recentno objavljena knjiga švedskoga povjesničara i pisca Petera Englundu naslovljena je u tradiciji lijepe literature – *Ljepota i žal* (usp. Englund, 2011.) – a tek podnaslov »Intimna povijest Prvoga svjetskog rata« daje na znanje da je riječ o pokušaju da se tema Velikog rata osvijetli iz intime »malih ljudi«, nižih časnika od kojih su neki postali heroji, drugi ratni zarobljenici; medicinskih sestara i žena koje su jednostavno čekale povratak svojih voljenih s fronta, osoba koje su se psihički rastrojile ili su našle ravnotežu usprkos ratnoj traumi. Englundovi su izvori za plastičnu rekonstrukciju likova (povijesno-biografsku beletrizaciju) pisma, dnevnici, memoari. Valja imati na umu da je Englund 2002. godine dobio prestižnu Nagradu za književnost Selma Lagerlöf. Ipak, neovisno o njegovu beletristički uzgojenom stilu, Englundu je teško doživjeti drukčije nego kao povjesničara koji zna zanimljivo konstruirati knjigu i vješto oživjeti tipične likove iz razdoblja Prvoga svjetskog rata. To što dvadeset persona koje je odabrao nisu »likovi« nego »stvarne osobe« zanimljivo je samo po sebi; u par momenata razvoja Englundove naracije, uspostavlja se mogućnost za intenzivno empatijsko doživljavanje čitatelja. Knjiga već i

mottom otvara pitanje empatije povjesničara i ratnoga izvjestitelja prema objektu proučavanja: konkretno je to u Engdalovom slučaju suosjećanje i potresenost smrću kaplara Kubasaka koji je u Iraku poginuo 2005. godine. Englund je Kubasaka upoznao te iste godine kao »ugrađeni novinar« (»embedded reporter«) Treće oklopne pukovnije. Englund kaže da njegova knjiga nije o Prvom svjetskom ratu – njegovim uzrocima, tijeku, posljedicama – nego o tome *kako je bilo biti* u tome ratu; o tome kako su ljudi doživljavali i proživljavali ratno vrijeme (usp. Englund, 2011: 17). U tome smislu Englund gradi (bolje rečeno rekonstruira) atmosferu Velikog rata kao »intimnu povijest«. Dok je, iz povjesničarskoga motrišta, beletrizacija povijesti potrebna da bi se ukazalo na diskrepanciju »javnog« i »privatnog« koja nužno ima posljedice i na interpretativno-povijesnom nivou (a tu završavaju dosezi Englundove knjige), dotle, s druge strane, za romanopisce koji se služe povijesnim podacima, fikcionaliziranje povijesti nije samo sebi svrhom. Iz motrišta romanopisca nije dovoljno ostati na nivou pukog ukazivanja na *tragiku* diskrepancije institucionalnoga i intimnoga, nego se čini neophodnim ukazati na simptomatologiju nekog ljudskoga stanja na osnovi koje onda čitatelj može izvući zaključke, primijenivši pouke bivših »ljepota i žalovanja« na epohu u kojoj živi. U idealnom slučaju, tako izvučene pouke trebale bi imati dugi rok trajanja; ponekad i tako dug da se za njega može reći da vrijedi »za sva vremena«.

PRIMARNA I SEKUNDARNA LITERATURA

- Amour, I. D. (2014.), *Apple of Discord: The Hungarian Factor in Austro-Serbian Relations, 1867-1881*. West Lafayette: Purdue University.
- Barnes, H. E. (1927.), *The Genesis of the War: An Introduction to the Problem of War Guilt*. New York, London: Alfred A. Knopf.
- Bernhardi, von, F. (1911.), *Deutschland und der nächste Krieg*. Stuttgart und Berlin: J. G. Cotta.
- Barbusse, H. (1916.), *Le Feu: Journal d'une escouade*. Paris: Flammarion.
- Blankenhorn, H., *Adventures in propaganda. Letters from an Intelligence Officer in France*. Boston & New York: Houghton Mifflin Company.
- Ben-Ze'ev, E., Ginio, R. i Winter, J. (ur.) (2010.), *Shadows of War. A Social History of Silence in the Twentieth Century*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi, Dubai, Tokyo: CUP.
- Bernhardi, General Friedrich von (1912.), *Germany and the Next War*. New York: Longmans, Green & co.
- Boghard, T. (2004.), *Spies of the Kaiser: German Covert Operations in Great Britain during the First World War Era*. New York: Palgrave Macmillan.
- Booth, A. (1996.), *Postcards for the Trenches. Negotiating the Space between Modernism & the First World War*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Bridgham, F. (ur.) (2006.), *The First World War as a clash of cultures*. New York: Camden House.
- Bülow, Prince Bernhard von. (1932). *Memoirs of Prince von Bülow: The World War and Germany's Collapse, 1909-1919, Vol. III*. Translated by Geoffrey Dunlop. Boston: Little, Brown, and Co.
- Carlisle, R. P. (2007.), *World War I. Eyewitness History*. New York: Facts on File. An imprint of Infobase Publishing.
- Cendrars, B. (2002.) (izvornik 1918.), *La Main coupée et autres récits de guerre*. Paris: Denoël.
- Cocks, F. S. & Trevelian, C. P. (1918.), *The Secret Treaties and Understandings. Text of the Available Documents. With Introductory Comments and Explanatory Notes by F. S. Cocks and a Preface by Charles Trevelyan, M. P.* London: Union of Democratic Control.

- Contemptible: Soldier's Tales of the Great War*. Philadelphia: J. B. LIPPINCOTT COMPANY & London: WILLIAM HEINEMANN, 1916. »Casualty«, The Project Gutenberg EBook (2006.). Release Date: April 2, 2006 [EBook #18103].
- Daniels, J. (Secretary of the Navy), (1920.), *German Submarine Activities on the Atlantic Coast of the United States and Canada*. Publication Number 1. Navy Department. Office of Naval Records and Library. Historical Section. Washington: Government Printing Office.
- Eder, M. D. (1917.), *War-Shock. The Psycho-Neuroses in War Psychology and Treatment*. London: William Heinemann.
- Engdahl, W. (1992.), *A Century of War. Anglo-American Politics and the New World Order*. Berlin: Dr. Bottiger Verlags-GmbH.
- Englund, P. (2011.), *Beauty and the Sorrow. An Intimate History of the First World War*. New York: Alfred A. Knopf.
- Erickson, W. J. (2001.), *Ordered to die: a history of the Ottoman army in the first World War*. Westport, Connecticut & London: Greenwood Press.
- Ferguson, N. (1997.), *Virtual History: Alternatives and Counterfactuals*. London: Picador.
- Ferguson, N. (1998.), *The Pity of War: Explaining World War I*. New York: Allen Lane/ The Penguin Press.
- Fischer, F. (1969.) [1975.], *War of Illusions. German Policies from 1911 to 1914*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Fox, E. L. (1915.), *Behind the Scenes in Warring Germany*. New York: McBride, Nast & Company.
- Freud, S. (1918.), *Reflections on War and Death*. New York: Moffat, Yard and Company.
- Fussell, P. (1975.), *The Great War and Modern Memory*. New York & London: Oxford University Press.
- Godsey, W. D. (1999.), *Aristocratic Redoubt: The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War*, West Lafayette, Purdue University Press.
- Gatrell, P. (1999.), *A whole empire walking: refugees in Russia during World War I*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.

- Godsey, W. D. *Aristocratic Redoubt: The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War*, West Lafayette, Purdue University Press.
- Grado, A. B. (1918.), *Expose! Artura barona Benka u pogledu njegovog svrgnuća s čina okružnog predstojnika Bihaća i njegova internacija u Bihaću i Sarajevu 1918. godine*. Hrvatski državni arhiv, fond 190, Rukopisna ostavština Artura Benka Grade, kut. 1.
- Grado, A. B. (1922.), *Političke konfesije*. Zagreb: Naklada Tipografije.
- Graves, A. K. (1914.), *The secret of the German war office*. New York: McBride, Nast & company.
- Graves, R. (1995.), *Good-bye to All That: An Autobiography*. Ed. Richard Perceval Graves. Providence, RI: Berghahn.
- Grow, M. C. (1918.), *Surgeon Grow; an American in the Russian fighting*. New York: F. A. Stokes.
- Hameršak, F. (2013.), *Tamna strana Marsa. Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Hamm, G. (2012.), *British Intelligence and Turkish Arabia: Strategy, Diplomacy, and Empire, 1898-1918*. Doctoral Thesis. University of Toronto.
- Henig, R. (2002., treće izdanje), *The Origins of the First World War*. London & New York: Routledge.
- Hobsbawm, E. J. (1987.), *The Age of Empire 1875-1914*. New York: Vintage Books.
- Hynes, S. (1990.), *A War Imagined. The First World War and English Culture*. London: Bodley Head.
- Hynes, S. (2001.), *The Solders' Tale. Bearing Witness to Modern War*. New York: Allen Lane/ The Penguin Press.
- Jukes, G.; Simkins, P., Hickey, M.; Strachan, H. (2003.), *The First World War: The War to End All Wars*. Oxford: Osprey Publishing.
- Kimmel, H-C. F. (2012.), *Historytainment: Analyse und Kritik – exemplarisch dargestellt anhand der Sendungen von Guido Knopp und Michael Kloft*. Magisterarbeit. Univ.-Bibliothek Frankfurt am Main.
- Kolar-Dimitrijević, M. (2014.), »Zapisi Artura Benka Grade o njegovom svrgnuću s mjesta okružnog upravitelja u Bihaću krajem 1918. godine ili sudbina jednog činovnika iz Hrvatske (Peteranca) koji je 20 godina služio u Bosni i Hercegovini«. *Podravina*. Koprivnica. Volumen 13, broj 26, str. 107-135.

- Korhonen, K. (ed.) (2006.), *Tropes for the Past. Hayden White and the History / Literature Debate*. Amsterdam & New York: Rodopi.
- Kramer, Alan (2007.), *Dynamic of Destruction. Culture and Mass Killing in the First World War*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Lettow-Vorbeck, General Paul von (1920.), *My Reminiscences of East Africa*. London: Hurs and Blackett.
- Malins, H. G. (2011.), *How I Filmed the Great War*. Kingston, Ontario: Legacy Book Press.
- McMeekin, S. (2010.), *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Mombauer, A. (2002.), *The Origins of the First World War. Controversies and Consensus*. London, New York, etc.: Pearson Education Limited.
- Moran, Charles, Wilson, Lord (2007.), *The Anatomy of Courage: The Classic WWI Account of the Psychological Effects of War*. New York: Carroll & Graf.
- Morgentau, H. (1918.), *Ambassador Morgenthau's Story*. Garden City New York: Doubleday, Page & Company.
- Morrow, J. H., Jr. (2005.), *The Great War: An Imperial History*. New York: Routledge.
- Munslow, A. (1997.), *Deconstructing History*. London & New York: Routledge.
- Owen, Wilfred. Exposure, 1917-1918. <<http://www.oucs.ox.ac.uk/ww1lit/collections/document/5195>>.
- Petlevski, S. (2009.), *Vrijeme laži – Tabu I.*, Zaprešić: Fraktura.
- Petlevski, S. (2011.), *Bilo nam je tako lijepo! – Tabu II.*, Zaprešić: Fraktura.
- Petlevski, S. (2013.), *Stanje sumraka – Tabu III.*, Zaprešić: Fraktura.
- Phillips, D. E. (1916.), »The Scientific Monthly«, Vol. 3, No. 6. (Dec., 1916), pp. 569-578.
- Pollard, A. F. (1920.), *A Short History of the Great War*. London: Methuen & Co.
- Ponsonby, A. (1928.), *Falshood in War-Time. Propaganda Lies of the First World War*. London Bradford & Dickens.
- Price, J. L. (2009.), *The War that Changed the World. The Forgotten War that Set the Stage for the Global Conflicts of the 20th Century and Beyond*. Kingston, Ontario: Legacy Book Press.

- Purdom, C. B. (ur.) (1930.), *Everyman at war: Sixty Personal Narratives of the War*. New York: Dutton.
- Purseigle, P. (ed.) (2005.), *Warfare and Belligerence: Perspectives in First World War Studies*. Leiden & Boston: Brill.
- Rachamimov, A. (2002.), *POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front*. Oxford & New York: Berg.
- Ricoeur, P. (1983./1985.), *Temps et Récit*, vol. 1, vol 2, vol. 3. Paris: Editions du Seuil.
- Rouaud, J. (1990.), *Les champs d'honneur*. Paris: Les Editions de Minuit. Hrvatski prijevod: Rouaud, J. (2014.), *Ratišta*. Zagreb: Alfa.
- Rubin, B. & Schwanitz, W. G. (2014.), *Nazis, Islamists, and the Making of the Modern Middle East*. New Haven & London: Yale University Press.
- Rüsen, J. (1993.), *Studies in Metahistory*. Pretoria: Human Sciences Research Council.
- Sassoon, Siegfried (1916.), *The Rank Stench of Those Bodies Haunts Me Still*, <<http://www.poemhunter.com>>.
- Schwanitz, W. G. (2004.), *Die Berliner Dihadisierung des Islam*. Konrad-Adenauer-Stiftung: KAS Auslands-Informationen, October 2004.
- Scott, C. F. G. (2009.), *The Great War as I Saw It*. Kingston, Ontario: Legacy Book Press Classics. Prvo izdanje: Scott, C. F. G. (1922.), *The Great War as I Saw It*. Toronto: F. D. Goodchild Company.
- Seligmann, M. S. (2006.), *Spies in Uniform British Military and Naval Intelligence on the Eve of the First World War*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Sheffy, Y. (2002.), »British Intelligence and the Middle East, 1900-1918: How Much Do We Know?« *Intelligence and National Security* 17, 1 (2002): 33-52.
- Sherry, W. (2003.), *The Great War and the language of modernism*. Oxford, New York, etc.: Oxford University Press.
- Smith, L. V. (2001.), »Paul Fussell's The Great War and Modern Memory Twenty-Five Years Later«, *History and Theory*, 40/2001., br. 2, 241-260.
- Stanyer, J. (2013.), *Intimate Politics: Publicity, Privacy and the Personal Lives of Politicians*. Cambridge/Malden: Polity Press.
- Strehan, H. (2005.) [2003.], *The First World War*. New York, Toronto, Dublin, Victoria, New Delhi, Auckland, Johannesburg, London: Penguin.

- Strother, F. (1918.), *Fighting German Spies*. Garden City and New York: Double-day Page & Company.
- Tausk, V. (1916.), »Diagnostic Considerations Concerning the Symptomatology of the So-called War Psychoses«. In: *Psychoanal. Q.*, (1969) 38:382-404 (pročitano 19. siječnja 1916. na Drugoj konferenciji medicinskih radnika u Lublinu pod naslovom »Diagnostische Erörterungen auf Grund der Zustandsbilder der sogenannten Kriegspsychosen«).
- Thussu, Daya K. (2007.), *News as Entertainment. The Rise of Global Infotainment*. London: Sage.
- Ulrichsen, K. C. (2011.), *The Logistics and Politics of the British Campaigns in the Middle East, 1914-1922*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Uspenski, B. A. (1979.) [prvo rusko izdanje 1970], »Imenovanje kao problem tačke gledišta«. U: *Poetika kompozicije – Semiotika ikone*, Nolit: Beograd, str. 32- 48.
- Watts, M. (2004.), *The Jewish Legion and the First World War*. London: Palgrave White, H. (1973.), *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimor & London: The Johns Hopkins University Press.
- Williams, J. F. (2005.), *Corporal Hitler and the Great War 1914-1918*. London & New York: Frank Cass.
- Winter, J. (2006.), *Remembering War: the Great War between memory and history in the twentieth century*. New Haven & London: Yale University Press.
- Winter, J. (ur.). (2009.), *The legacy of the Great War: ninety years on*. Columbia and London: University of Missouri Press & Kansas City, Missouri: The National World War I Museum.
- Winter, J. W. & Sivan, E. (ur.) (1999.), *War and Remembrance in the Twentieth Century*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: CUP.
- Van Zoonen, Liesbet (2005.), *Entertaining the Citizen: When Politics and Popular Culture Converge*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Zelenika, M. (1962.), *Prvi svetski rat 1914*, Beograd: Vojna biblioteka Naši pisci; 30.

FICTIONALIZATION OF HISTORY AND BELETRIZATION OF »THE GREAT WAR«

A b s t r a c t

In this paper we analyze the methodological problems of approaching historical data and of getting into the dialogue with vast and diverse »heritage« of historiographic approaches to the Great War. What we find particularly interested is the comparative insight into the particularities of metafictional narration in historiography and different strategies of novelistic treatment of historical data. Some of the topics we tackle in this paper are: the first-person narration in fiction and in war diaries, beletrization of history and historization in fiction, the status of »intimate history« in literature and in historiographic narration, historiographic fictionalization, journalistic »faction« in the context of infotainment and history-tainment, and the problem of war trauma in psychoanalytic anamnesis, first-person narrative and in fiction. We also give an outline of methodological approaches to the subject of the Great War in the *Taboo Trilogy* from the perspective of the author of the trilogy.